

1. BEVEZETÉS

A) MIÉRT OLYAN NEHÉZ MEGÉRTENI AZ EURÓPAI EMBERNEK A KELET GONDOLKODÁSÁT?

Amennyiben velejéig nyugati módon érző ember vagyok, nem tehetek mást, 1
mint hogy a lelkem legmélyéig érzékelem e kínai szöveg idegenszerűségét.
Nem kétséges, a keleti vallásokról és filozófiáról meglévő bizonyos ismereteim
hozzáségítik intellektusomat és intuíciónat, hogy az efféle dolgokat bizonyos
mértékig megértsem, így az is sikerül, hogy a primitív vallási szemléletek
ellentmondásosságát „etnológiailag” vagy „összehasonlító vallástudományi”
szempontból értelmezem. De hát éppen ez lenne ama nyugati módszer,
mely az úgynevezett tudományos megértés leplével takarja el a saját érzel-
meit; egyrészt mivel a „misérable vanité des savants”⁸ retteg a dolgokban való
eleven részvétel bármiféle jelétől, és ezzel egyidejűleg perhorreszkálja⁹ azt,
másrészt mivel az idegen szellem érzelmekkel teli felfogása azzal fenyeget,
hogy valamiféle komolyan veendő élmény alakját ölti. Az úgynevezett tudom-
ányos objektivitás arra kényszerül, hogy a sinológia filológiai éleselmjűsége
számára különítse el ezt a szöveget, és féltékenyen távol tartsa bármiféle más
értelmezéstől. De RICHARD WILHELM-nek annál jóval mélyebb a betekintése a
kínai tudás titokzatos elevenségébe és hátterébe, semhogy hagyná elsüllyedni
a szaktudomány egyik fiókjában a legmagasabb szemlélet eme gyöngyszemét.
Így aztán különleges megtiszteltetés és öröm számomra, hogy a pszichológiai
kommentátor szerepére engem választott ki.

Persze ezzel fennáll az a veszély, hogy a diszciplínák fölötti tudás eme becses 2
darabja egy másik szaktudományos fiókba kerül. De aki kicsinyíteni akarná
a nyugati tudomány teljesítményét, az amaz ágat fűrésznél le, amelyen az
európai szellem ül. Bár a tudomány korántsem valami tökéletes dolog, ugyan-
akkor mégis valamiféle alábecsülhetetlen, nagyszerű eszköz, amely csak akkor
hat rosszul, ha öncélúan használják. A tudománynak szolgálnia kell; téved, ha

⁸ [fr. „a tudósok nyomorúságos hiúsága” – A ford.]

⁹ [lat. „restelli, elítéli” – A szerk.]

trónbitorlóként lép fel. Ráadásul más, mellérendelt tudományokat kell szolgál-
 nia, mert mindegyik diszciplína – éppen az elégtelensége miatt – rászorul a
 többi tudomány támogatására. A tudomány a nyugati szellem munkaeszköze,
 vele az ember több ajtót képes kitérni, mint pusztá kézzel. A tudomány a
 megértésünk része, és csak akkor sötétíti el a belátást, ha az általa megismert
 fogalmakat úgy tekinti, mintha az maga lenne a megértés. De éppen a Kelet
 az, ami számunkra valami más, tágasabb, mélyebb és magasabb megértést
 tanít, nevezetesen a megismerést az élet révén. Utóbbit az ember csak úgy
 ismeri, mint valami sápatag, pusztán sematikus érzelmet a vallásos kifeje-
 zésmód területéről, így aztán arra is hajlunk, hogy idézőjelbe tegyük a keleti
 „tudás”-t, melyet a hit és a babona obskúrus vidékére utasítunk. Ám ekkor
 tökéletesen félreértjük a keleti „tárgyilagosság” fogalmát. Mindezek ugyanis
 nem valamiféle isten háta mögötti aszketikus remetéktől és különcöktől szár-
 mazó szentimentális, misztikusan túlfeszített, a betegesbe hajló sejtelmek,
 hanem gyakorlati tanításai a kínai intelligencia virágának, amelyet alábecsülni
 semmi okunk.

- 3 Meglehet, talán túlságosan is merésznek tűnik ez a megállapítás, és okozhat
 némi fejcsóválást is, ami persze megbocsátható, tekintettel az anyag rendkívüli
 ismeretlenségére. Ráadásul szövegünk idegenszerűsége annyira szembeötlő,
 hogy tökéletesen érthető a zavarunk amiatt, hogyan és mennyiben kapcsol-
 hatjuk a kínai gondolati világot a miénkhez. A nyugati ember megszokott
 (egész pontosan: teozofikus) tévedése, hogy – miként az Ördög tanácsolja a
 Tanítványnak a *Faust*ban – megvetően hátat fordít a tudománynak, és ráérezve
 a keleti eksztatikus tanok ízére, szó szerint veszi a jóga gyakorlatait, és aztán
 száználmasan utánozza őket. Ezzel elhagyja a nyugati szellem egyetlen szilárd
 talaját, és elvész a gőzös párájában ama szavaknak és fogalmaknak, melyek
 sosem jöhettek volna létre egy európai agyban, és amelyeket egy ilyen agyra
 hasznos módon sosem lehet ráerőltetni.
- 4 Egy régi adeptus¹⁰ mondta: „Ha egy fonák ember használja a helyes eszkö-
 ket, akkor a helyes eszköz ugyancsak fonákul hat.”¹¹ E sajnos túlságosan is találó
 kínai bölcsesség a legélesebb ellentétben áll ama hitünkkel, miszerint léteznek
 „megfelelő módszerek”, melyek függetlenek az őket használó emberektől. Ám
 valójában ezekben a dolgokban minden az emberektől, és jóval kevésbé vagy
 egyáltalán nem a módszertől függ. Hiszen a módszer csak út és kiválasztott

¹⁰ [lat. „beavatott személy, mester” – A szerk.]

¹¹ [Das Geheimnis der Goldenen Blüte. Ein chinesisches Lesebuch (1965), 114. o.]

irány, miközben a cselekvés mikéntje lesz a hű kifejeződése a személyiség lényegének. Ha nem így van, akkor a módszer csupán affektáció, művileg betanult dolog, gyökértelen, élettelen valami, mely illegálisan szolgálja személyisége lelepleződését, eszköz, hogy becsapja önmagát, és elkerülje saját lényé talán könyörtelennek bizonyuló törvényét. Ez szinte semmit sem tud kezdeni a kínai gondolkodásban meglévő szilárd biztonsággal és az önmagához való hűséggel; ellenkezőleg, a lemondás a saját lényegről, az én árulása, miközben idegen és tisztátalan istenekhez kapcsolódik, a gyáva ember mesterkedése a lelki fölény bitorlása érdekében – nos, mindez a legmélyebben idegen a kínai „módszer” lényegétől. Mert eme tapasztalatok a szó legteltesebb, legigazabb és leghamisítatlanabb értelmében az életből nőttek ki, abból az ősrégi, a legmélyebb ösztönökkel logikusan és elszakíthatatlanul összefonódó kínai kulturális életből, amely számunkra egyszer s mindenkorra távoli és utánozhatatlan.

A nyugati ember Kelet-majmolása tragikus, továbbá lélektanilag hamis félreértés, mivel éppoly steril, mint a modern kirándulások Új-Mexikóba, a boldog dél-tengeri szigetekre vagy Közép-Afrikába, ahol aztán komoly képpel játsza el a „primitív ember” szerepét, miközben a nyugat-európai kultúrember suttyomban elkerüli a „Hic Rhodus, hic salta”¹² parancsát, kitér a maga fenyegetően sürgető feladatai elől. Nem csupán arról van szó, hogy ilyenkor az ember szervesen módon utánozza vagy egyenesen magáévá teszi és terjeszti az idegenséget, hanem arról, hogy a nyugat-európai kultúrát, amely ezernyi betegségben szenved, rögtön a helyszínen felépíti, ráadásul beleviszi ebbe a valódi európai embert a maga nyugat-európai mindennapjaival, a házassági problémáival, a neurózisaival, a társadalmi és politikai kényszerképzeteivel és egész világszemléleti kiúttalanságával.

Jobb, ha az ember bevallja, hogy egy ilyen szöveg világtól való idegenségét alapjában véve nemcsak hogy nem érti, de nem is akarja megérteni. Vagy netán felmerülhet a gyanú, hogy ama lelki beállítottság, amely képes a tekintetet egyforma mértékben a külsőre és a belsőre szegezni, csak azért képes ennyire eloldódni a világtól, mert az ilyen emberek természetük ösztönös követeléseit oly mértékben kielégítették, hogy többé-kevésbé semmi sem akadályozza meg őket abban, hogy megpillantsák a világ láthatatlan titkát? Talán az efféle

¹² [lat. „Itt van Rodosz, itt ugorj!” Szállóige Aiszóposz egyik meséjéből, amelyben egy kérkedő azzal dicsekszik, mekkorát ugrott Rodoszban tanúk jelenlétében. Valaki erre azt mondja: „Nem kellene ide tanúk. Itt van Rodosz, itt ugorj!” Vagyis átvitt értelemben: „Most mutasd meg, mit tudsz!” – A szerk.]

világlátás feltétele nem más, mint a megszabadulás ama gyönyöröktől, ambícióktól és szenvedélyektől, melyek a láthatóhoz láncolnak minket, továbbá nem lehetséges, hogy ez a megszabadulás egyenesen az ösztönös követelés bölcs teljesítéséből ered, nem pedig azok idő előtti és szorongást szülő elnyomásából? Talán akkor válik szabaddá a tekintet a szellem megpillantására, ha a föld törvényét követi? Aki jártas a kínai erkölcsstan történetében, ráadásul gondosan tanulmányozta a *Ji Csinget*, ama bölcs mondások gyűjteményét, mely évezredek óta áthatja a kínai gondolkodást, nem fogja minden további nélkül elutasítani e kételyeket. Ráadásul annak is tudatára ébred, hogy a szövegünkben előforduló nézetek kínai szempontból semmiféle hallatlan dolgot nem tartalmaznak, viszont pszichológiai konzekvenciái egyenesen elkerülhetetlenek.

- 7 A mi tulajdonképpen keresztény szellemi kultúránk számára, egészen a legutóbbi időkig, a szellem és annak szenvedélye volt a pozitív és a fáradozásra méltó érték. Csak amikor a lassan kihamvadó középkorban, azaz a XIX. század folyamán,¹³ a szellem intellektussá kezdett elfajulni, csak ekkor született meg a reakció az intellektualizmus elviselhetetlen túlsúlya ellen, amely persze eleinte nem nélkülözte azt a megbocsátható hibát, hogy az intellektust összecserélte a szellemmel, és utóbbinak az előbbi hibáit vetette a szemére (KLAGES). Az intellektus ténylegesen káros a lélekre, ha elvétí önmagát, ha az a kívánsága, hogy a szellem örökébe lépjen, amire semmiféle szempontból nem alkalmas, mivel a szellem valami magasabb rendű dolog, mint az intellektus, mert nem csupán az intellektust, hanem az érzelmet is magában foglalja. A szellem nem egyéb, mint irány és az élet egyik princípiuma, amely az emberen túli szférába, a fénylő magasságba törekszik. De vele szemben áll a nőiség, a sötét, a földszerű elem (jin) a maga időbeli mélységébe és gyökeres összefüggéseibe lenyúló emócióival és ösztönösséggel. Kétségtelen, hogy ezek a fogalmak tisztán intuitív jellegűek, de mégsem mondhatunk le róluk, ha megpróbáljuk megérteni az emberi lélek lényegét. Kína nem tudott lemondani erről, mert – miként a kínai filozófia története mutatja – soha nem távolodott el olyan messzire a centrális lelki adottságtól, hogy elveszítse önmagát valamely elszigetelt pszichológiai funkció egyoldalú túlértékelésében. Ezért sosem hiányzott belőle az élők világa ellentmondásosságának és polaritásának elismerése. Az ellentéteket mindig

¹³ [A történelmi korszakok határvonalait illetően eltérő felfogások érvényesülnek. A leggyakoribbak vagy Amerika felfedezéséhez (1492), vagy az angol polgári forradalomhoz (1640) kötik a középkor végét. – A szerk.]

egyensúlyban tartották – ami a magas kultúra egyik ismérve –, miközben az egyoldalúság mindig rendelkezik átütő erővel, ám ez a barbárság egyik jele. A nyugat-európai reakciót az intellektualizmusra, mely vele szemben Erósz és az intuíciót helyezi előtérbe, nem tudom másként látni, mint a kulturális haladás jelét, mint a tudat kiterjesztését a zsarnoki intellektualizmus szűkös határain túl húzódó területekre.

Távol álljon tőlem, hogy alábecsüljem a nyugati intellektus jelentős mértékű differenciálódását; ehhez mérve a keleti intellektus szinte gyerekesnek mutatkozik. (Aminek természetesen semmi köze az intelligenciához!) Ha sikerülne számunkra egy második vagy netán még egy harmadik lelki funkciót olyan méltósággal felruházni, mint ahogy az intellektussal történt, akkor a Nyugatnak jó kilátásai lennének arra, hogy tetemes mértékben túlszárnyalja a Keletet. Ezért olyan százalomra méltó, ha egy európai földadja önmagát, imitálja és majmolja a Keletet, amikor pedig sokkal nagyobb lehetőségei lennének, ha önmaga maradna, és a maga módján, a saját lényéből bontakoztatná ki mindazt, amit a Kelet a saját lényegéből megszült az évezredek során.

Általánosságban és az intellektus gyógyíthatatlanul külső álláspontjáról nézve úgy tűnik, mintha az, amit a Kelet olyannyira becsül, számunkra a legkevésbé se lenne vonzó érték. A pusztai intellektus persze eleinte nem képes megérteni, hogy miféle gyakorlati hozadéka lehetne számunkra a keleti eszméknek, ezért mindezt csupán filozófiai és néprajzi érdekességként képes besorolni. Az értetlenség oly mérvű, hogy még maguk a tanult sinológusok sem értették meg a *Ji Csing* gyakorlati használhatóságát, és ezért nem tekintették egyébként, mint valamiféle zavaros mondásokat tartalmazó varázskönyvnek.

B) A MODERN PSZICHOLÓGIA MEGNYITJA A MEGÉRTÉS LEHETŐSÉGÉT

A gyakorlati tapasztalat volt az, amely egészen új és váratlan hozzáférést nyitott számomra a Kelet bölcsességéhez. Pedig én, hangsúlyozni szeretném, nem a kínai filozófia valamiféle többé-kevésbé elégtelen ismeretéből indultam ki, hanem sokkal inkább akkor, tökéletes tudatlanságban e bölcsélet terén, amikor gyakorló pszichiáterként és terapeutaként a pályámat elkezdtem, és csak későbbi orvosi tapasztalataim mutatták meg a számomra, hogy a technikám révén öntudatlanul is arra a titkos útra tévedtem, amelyen a Kelet legjobb szellemei évezredek óta fáradoztak. Az ilyesmit könnyen szubjektív

képzlődésnek tarthatja az ember – egy ok arra, hogy mindeddig vonakodtam a publikálástól –, ám WILHELM, Kína lelkének kiváló szakértője, egyértelműen megerősítette az egybeesést, és ezzel arra bátorított, hogy írjak egy olyan kínai szövegről, amely ízig-vérig a keleti szellem legtitkosabb rejtelseihez tartozik. De tartalma egyidejűleg – és ez rendkívül fontos – az egyik legelevenebb párhuzam azzal, ami pácienseim – akik között nem akad egy kínai sem – lelki fejlődésében végbemegy.

11 Hogy e különös tényt közelebb hozzam az olvasóhoz, meg kell említenem, hogy amiként az emberi test – túl minden faji különbségen – azonos anatómiával rendelkezik, akként a psziché is – túl mindenféle kulturális és tudati eltérésen – közös szubsztrátummal felruházott, ez utóbbit a *kollektív tudattalan* kifejezéssel jelöltem meg. Ez a tudattalan psziché, amely az egész emberiség közös tulajdona, nem valami tudatosulásra képes tartalmakból áll, hanem bizonyos azonos reakciók latens diszpozícióiból. A kollektív tudattalan ténye egyszerűen pszichikai kifejezése a minden faji különbségen túl fennálló azonos agyszerkezetnek. Ezzel magyarázható a mitikus motívumok és szimbólumok analógiája, sőt azonossága, és egyáltalán az emberi megértés lehetősége. A különféle lelki fejlődésvonalak közös alapanyagból indulnak ki, melynek gyökerei minden múltba lenyúlnak. Itt a lelki párhuzamosság még az állatokkal is fennáll.

12 Tisztán pszichológiailag nézve az *elképzelés (imagináció) és a cselekvés* közös *ösztöneiről* van szó. Minden tudatos képzet és cselekvés ezeken a tudattalan előképeken át fejlődik, és állandó kapcsolatban áll velük, mégpedig akkor, ha a tudat még nem jutott el egyfajta magas világossági szintre, azaz ha még a maga összes funkciójában inkább függ az ösztöntől, mint a tudatos akarattól, jobban függ az affektustól, mint a racionális ítélettől. Ez az állapot primitív lelki egészséget garantál, amely azonban rögtön alkalmazkodásképtelenné válik, mihelyst olyan körülmények lépnek fel, amelyek magasabb morális teljesítményt követelnek. Az ösztönök csak egy nagyjából-egészéből azonosnak megmaradó természet számára elegendőek. Az individuum, amely inkább függ a tudattalantól, mint a tudatos választástól, ezért kimondottan hajlik a lelki konzervativizmusra. Ez az oka annak, hogy a primitív ember miért nem változik évezredek óta, és hogy miért retteg mindenekelőtt az idegenektől és a rendkívüli eseményektől. Mindezek bizonytalanságot közvetítenek számára, és ezzel a legnagyobb lelki veszélybe, vagyis egyfajta neurózisba sodorják. A magasabb rendű és kiterjedtebb tudat, amely csak az idegenséghez való asszimiláció révén keletkezik, hajlamos az autonómiára, kész felháborodni

a régi istenek ellen, amelyek nem mások, mint azok a hatalmas, tudattalan előképek, amelyek mindeddig függőségben tartották a tudatot.

Minél erősebb és önállóbb a tudat, amely így tudatos akarattá válik, annál inkább a háttérbe szorul a tudattalan, és annál könnyebbé válik a lehetőség, hogy a tudat képződménye emancipálódjon a tudattalan előképtől, és ezáltal szabadságra tegyen szert, amely felrobbantja a pusztá ösztönszerűség szikláit, hogy végezetül az ösztönnélküliség vagy ösztönellenesség állapotába kerüljön. Ez a gyökereitől megfosztott tudat, amely immár nem hivatkozhat az ősképek autoritására, elnyeri ugyan a prométheuszi szabadságot, de egyben az isten nélküli hübriszt is. Noha a dolgok fölött lebeg, sőt az emberek fölött, de a bukás veszélye immár fennáll, nem minden egyes ember számára, individuálisan, de kollektív módon a gyengék közösségének, amelyet aztán, ugyancsak prométheuszi módon, a tudattalan a Kaukázushoz láncol. A *Ji Csing* bölcs kínaija ezt úgy mondaná: ha a jang eléri ereje teljét, megszületik belsejében a jin sötét hatalma, mert délben kezdődik az éjszaka, a jang széttörik és jinné válik.

Az orvos abban a helyzetben van, hogy ezt az átfordulást szó szerinti jelentésében lássa az életben, például egy sikeres üzletember esetében, aki mindent elért, amit akart, haláltól és ördögtől háborítatlanul él, sikerei csúcán visszavonul, és a legrövidebb idő alatt neurotikus lesz, ami krónikusan pityergő asszonnyá változtatja, az ágyához láncolja, és ezzel végérvényesen szétzúzza. Minden fenti elemet megtalálunk itt, még azt is, ahogy a férfiaság átcsap nőiességbe. Pontos párhuzamot mutat ezzel Nabukodonozor legendája *Dániel könyvében* vagy a Caesarok tébolyának története. A tudatos álláspont egyoldalú túlfeszítésének és a tudattalan ennek megfelelő jinreakciójának hasonló esetei tetemes részét képezik a mai idegorvosi gyakorlatnak, amelyben túlbecsülik a tudatos akarat szerepét („Ahol megvan az akarat, látszik a kiút is!”). Jól értsük meg, magam semmiképpen sem szeretném csorbítani a tudatos akarat magas erkölcsi értékeinek szerepét. Mint az emberiség kulturális fáradozásainak legmagasabb értékei, maradjon csak meg csorbíthatatlanul a tudat és az akarat szerepe. De mi haszna van annak az erkölcsiségnek, mely szétzúzza az embert? Az akaratot és a képességet egységbe hozni – ez számomra többnek tűnik, mint az erkölcsiség. Moral à tout prix¹⁴ – ez nem a barbárság jele? Nekem úgy tűnik, a bölcsességgel olykor jobban járunk. Talán nem más ez, mint az orvos szakmai szemüvege, amelyen át ő másként látja a dolgokat. De mégis neki kell felszámolni a károkat, amelyeket a túlfeszített kulturális teljesítmények hullámverése okoz.

¹⁴ [fr. „a morál mindenáron” – A ford.]

15 Legyen bárhog is, mindenesetre tény, hogy a szükségszerű egyoldalúság révén felfokozott tudat oly mértékben eltávolodik az ősképektől, hogy bekövetkezik az összeroppanás. És már jóval a katasztrófa bekövetkezése előtt jelentkeznek a téboly jelei: ösztönnélküliség, idegesség, dezorientáltság vagy belebonyolódás képtelen helyzetekbe és problémákba, stb. Az orvosi vizsgálódás elsőként a tudattalant fedezi fel, amely totális forradalmat indít a tudat értékeivel szemben, és emiatt lehetetlen, hogy a tudathoz asszimilálódják, ám ennek fordítottja ugyancsak lehetetlen. Az ember eleinte egy látszólag gyógyíthatatlan konfliktussal kerül szembe, ahol az emberi ész csak látszattmegoldásokra vagy langyos kompromisszumokra képes. De aki megveti mind az egyik, mind a másik megoldást, az előtt ott tornyosul a kérdés: hol is van akkor a személyiség olyannyira szükségszerűnek követelt egysége; és ezzel együtt fellép a szükségszerű követelmény, hogy megkeresse ezt. És itt kezdődik amaz út, melyen Keleten már ősidők óta jártak, teljesen nyilvánvalóan ama tény következtében, hogy a kínai ember sosem volt képes az emberi természet ellentéteit olyannyira szétválasztani, hogy azok a tudattalanságig kölcsönösen szem elől tévesszék egymást. A kínai ember tudatossága mindenütt jelenlévő mivoltát annak a ténynek köszönheti, hogy az *sic et non*¹⁵ együtt marad az őseredeti rokonságával, ahogy az a primitív szellemi állapotnak megfelel. Egyébként nem lenne képes érzékelni az ellentétek összeütközését, és ennek következtében megkeresni az utat, amelyen járva, ahogy a hinduk mondják, eléri a nirdvandva állapotát, azaz mentessé válik az ellentétektől.

16 Szövegünkben erről az útról esik szó, és ugyanerről van szó pácienseimnél is. Persze mi sem lenne nagyobb tévedés, mint direkt módon előírni a nyugat-európai ember számára a kínai joggyakorlatokat, mivel így azok megmaradnának saját akarata és tudata ügyének, miáltal egyszerűen a tudat ismét csak megerősödne a tudattalannal szemben, és ez éppen azt a hatást célozná meg, amelyet el akartunk kerülni. Ezzel csak felerősödne a neurózis. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy nem vagyunk keleti emberek, éppen ezért az ilyesféle ügyekben egészen más alapról indulunk ki. És akkor is komolyan csalódná az ember, ha feltételezné, hogy minden neurotikusnak ez az útja, vagy ezek a lépcsőfokai minden neurotikus problémának. Először is, csak olyan esetekről van szó, ahol a tudatosság eléri egy abnormális fokot, és ezért túlságosan nagymértékben eltér a tudattalantól. Ez a magas fokú tudatosság a *conditio sine*

¹⁵ [lat. „így és nem (így)” – A szerk.]

qua non¹⁶. Semmi se lenne félrevezetőbb, mint ha a neurotikusokkal, akik a tudattalan túlzott uralma miatt betegek, ezt az utat akarnánk bejáratni. Éppen ebből az okból alig lenne értelme a fejlődés eme útját választani az élet középkora előtt (azaz harmincöt és negyven életév között), sőt ez szerfölött káros is lehetne.

Mint már utaltam rá, új utam kiválasztására az a körülmény hatott különösen ösztönzően, hogy a páciens alapproblémája megoldhatatlannak tűnt, ha nem akartam erőszakot tenni lénye sem egyik, sem másik oldalán. Folyvást abban a meggyőződésben dolgoztam, hogy alapjában véve nem léteznek megoldhatatlan problémák. És a tapasztalat annyiban igazolt, hogy gyakran láttam, ahogyan az emberek egyszerűen túlnőnek, mintegy meghaladnak egy problémát, amelyen mások teljes hajótörést szenvednek. Ez a „túlnövés”, ahogy korábban neveztem, a további tapasztalat fényében a tudat színvonal-emelkedésének bizonyult. Valami magasabb és távolabbi érdek lépett be a látókörbe, és a horizont eme kitágulása révén a megoldhatatlan probléma elveszítette sürgető mivoltát. A probléma nem önmaga logikus útján oldódott meg, hanem elhomályosult egy új és erősebb életprobléma fényétől. Nem nyomódott el és vált öntudatlanná, hanem pusztán más fényben látszott, és ekként mássá is változott. Ami mélyebb szinten a legvadabb konfliktusokhoz vezetett és páni érzelmi viharokat okozott, az most, a személyiség magasabb szintjéről tekintve, olybá tűnt, mint a völgyben egy vihar, melyet egy magas hegység egyik sziklájáról bámul az ember. Ezzel a vihar mit sem veszített fontosságából, de az ember immár nem a kellős közepén állt, hanem szemben vele. De mivel lelki szempontból egyszerre tartózkodunk a völgyben és a hegyen, ez most úgy fest, mint valami valószínűtlen képzelődés, melyben az egyén úgy érzi magát, mintha túl lenne minden emberin. Nem kérdés, hogy vannak affektusai, nem kérdés, hogy ezek megrázzák és megkínózzák, de egyidejűleg érzékelhetően rendelkezésére áll a magasabb szintű tudatosság is. A tudatosság, amely megakadályozza, hogy az ember azonosuljon az affektusokkal, tudatosság, mely az affektust objektummá teszi, és azt mondhatja: Tudom, hogy szenvedek. Amit szövegünk az elviselhetőről mond, azaz: „A tehetetlenség, amelyről az ember nem tud, és az, amelyről tud, ezernyi mérföldre van egymástól”¹⁷ – nos, ez teljes mértékben érvényes az affektusra is.

¹⁶ [lat. „elengedhetetlen feltétel” – A szerk.]

¹⁷ [I. m., 96. o.]

18 Ami hébe-hóba ily módon megtörtént, nevezetesen az, hogy valaki a sötét lehetőségekből kiemelkedve önmaga fölé nő, túlnő önmagán, ez vált számomra a legértékesebb tapasztalattá. Ugyanis időközben megtanultam belátni, hogy a legnagyobb és legfontosabb életproblémák alapján véve megoldhatatlanok; és ilyennek is kell lenniük, mert kifejezik ama szükségszerű polaritást, amely minden önmagát szabályozó rendszerben immanens. Soha nem lehet megoldani őket, csak túlnőni rajtuk. Ezért eltöprengtem: vajon a túlnövekedés lehetősége, nevezetesen a lelki továbbfejlődése, vajon nem általában a normális adottság-e, és ezért a megrekedés egy konfliktusban lenne a beteges elem. Eme magasabb szintet, legalább csírájában, voltaképpen minden embernek birtokolnia kellene, és ez a lehetőség kedvező körülmények között továbbfejlődhet. Amikor megvizsgáltam azoknak az embereknek a fejlődési menetét, akik csendesen, mintegy tudattalanul, túlnőttek önmagukon, akkor azt láttam, hogy sorsukban volt valami közös, nevezetesen az, hogy az újdonság a lehetőségek sötét mezejéből belülről vagy kívülről lépett oda hozzájuk; ők elfogadták ezt, és aztán ezen a lehetőségen nőttek magasra. Számomra tipikusnak tűnt, hogy az egyik beteg kívülről, a másik belülről fogadta ezt a lehetőséget, vagy sokkal inkább: az egyik emberhez kívülről, a másikhoz belülről nőtt hozzá. Az új azonban soha nem csupán kívülről vagy csupán belülről jövő dolog volt. Ha kívülről jött, akkor legbelső élménnyé vált. Ha belülről, külső eseménnyé lett. De soha nem szándékosan és tudatosan került elő, inkább az idő sodrában áramlott oda.

19 A kísértés, hogy mindebből valami szándékot vagy módszert csináljak, számomra olyan erős, hogy direkt nagyon absztrakt módon fejezem ki magam, mert semmiképpen se akarom előre megítélni, hogy ennek az új valaminek ilyennek vagy amolyannak kell lennie, hiszen máskülönben receptet csinálnak belőle, amelyet aztán az ember képes „gépiesen” sokszorosítani, és akkor a „fonák ember”-nek megint ott lenne a „megfelelő eszköz” a kezében. Az volt ugyanis a legmélyebb benyomásom, hogy a sorsszerű újdonság ritkán vagy soha nem felel meg a tudatos elvárásnak, és ami még inkább figyelemre méltó, a gyökeret vert ösztönöknek – amennyire ismerjük őket – ugyancsak ellentmond, ám ennek ellenére mégis szerfölött találó kifejezése az egész személyiségnek, olyan kifejeződés, amelyet az ember egyáltalán nem lenne képes kiötlölni önmaga számára.

20 És mit tettek ezek az emberek, hogy előidézzék a megoldást hozó folyamatot? Amennyire én látom, nem tettek semmit (vu vej¹⁸), hanem hagyták,

¹⁸ [Taoista eszme a nem-cselekvés általi cselekvésre.]

ahogy LÜ DZU mester tanítja, hogy a fény a maga törvénye szerint rotáljon, amikor az ember a megszokott dolgait nem adja fel. A megtörténés hagyása, a cselekvés a nem-cselekvés közepette, az ECKHART MESTER-féle „magára hagyatkozás” vált számomra a kulccsá, amellyel sikerült kinyitnom az úthoz vezető ajtót: *hagyni kell lelkileg megtörténni a dolgokat*. Számunkra ez a valódi művészet, amelyből számos ember semmit sem ért, mivel tudatuk állandóan segítőkészen, korrigáló módon közbeugrik, és semmiképpen sem hagyja nyugton a pszichikai folyamat egyszerű menetét. Voltaképpen ez lenne a legegyszerűbb feladat. (Hacsak nem maga az egyszerűség a legnehezebb dolog!) A feladat csakis és egyedül abból áll, hogy először is objektíve megfigyeljünk valamilyen fantáziatöredéket a maga fejlődésében. Mi sem lehetne egyszerűbb, de már itt kezdődnek a nehézségek. Az embernek látszólag nincsenek fantáziatöredékei – vagy mégis –, de ez túlságosan ostoba dolog – ezer jó ok szól ellene. Az ember nem tud erre koncentrálni – ez unalmas – mi fog ebből kijönni? – „ez semmi, csak olyan, mint” – és így tovább. A tudat tetemes számú kifogást emel, sőt gyakran mohón vágyik arra, hogy kioltsa a spontán fantáziálást, habár a magasabb belátás, sőt a szilárd cél is az marad, hogy ne avatkozzon be a pszichikus folyamatba. Olykor szabályos tudati görcs keletkezik ilyenkor.

Ha sikerül túllendülni a kezdeti nehézségeken, akkor utólag mégis életbe lép a kritika, és megkísérlí, hogy értelmezze, osztályozza, esztétizálja vagy elértéktelenítse a fantáziadarabot. A csábítás az együttműködésre szinte leküzdhetetlen. A lehető legpontosabb megfigyelés után az ember nyugodtan elengedheti a tudat türelmetlenségének gyepelőjét, sőt ezt is kell tennie, másként akadályozó elemek léphetnek fel. De minden megfigyelésnél a tudat tevékenységét ismét félre kell tenni.

A legtöbb esetben ezeknek a fáradozásoknak az eredményei eleinte nemigen bátorítóak. Általában a fantázia valódi szövevényeiről van szó, melyeknél nemigen ismerhető fel a „honnán” és a „hová” iránya. A fantáziaképek megszerzésének útjai is egyénileg eltérőek. Sokan leírják őket, mások vizualizálják, megint mások rajzolnak vagy festenek. Nagymértékű tudatgörcsnél gyakran csak a kezek képesek fantáziálni, modelleznek vagy alakokat rajzolnak, amelyek gyakran tökéletesen idegenek a tudat számára.

Ezeket a gyakorlatokat addig kell folytatni, míg feloldódik a tudat görcse, más szavakkal: amíg képes hagyni, hogy ez megtörténjen, ami a gyakorlat következő célja. Ezáltal új beállítódás keletkezik. Olyan új beállítódás, amely az irracionális és a felfoghatatlan elemet is képes felvenni, egyszerűen mivel ez az, ami történik. Ez méreg lenne annak, aki hagyná, hogy a már megtörtént

dolog úrrá legyen rajta, de a legfőbb érték annak, aki a kizárólag tudatos ítélet révén csak a maga tudatához passzoló elemet választotta ki a megtörtént dolgokból, és ezáltal – az élet folyamából fokozatosan kikerülve – valamiféle holtágra került.

24 Itt most szemmel láthatóan elválnak a fent említett két típus útja. Mindketten megtanulták, hogy befogadják azt, ami feléjük érkezik. (Ahogy Lü Dzu mester tanítja: „Ha az üzletek felénk jönnek, el kell fogadni őket, ha a dolgok hozzánk jönnek, a legalaposabban meg kell ismerni őket.”¹⁹) Az egyik típus főként a kívülről jövő elemeket fogja befogadni, a másik a belülről jövőket. És ahogy az élet törvénye akarja, most az egyik azt fogadja be kívülről, amit korábban sosem fogadott be onnan, és a másik azt veszi fel belülről, amit korábban mindig kizárt volna. A lényeg eme átfordulása a személyiség kiterjesztését, felemelkedését és gazdagodását jelenti, amikor a korábbi értékek, amennyiben nem bizonyultak csupán ábrándoknak, a megfordulás mellett rögzülnek. Ha nem rögzülnek szilárdan, akkor az ember átesik a másik oldalra, az alkalmasságból az alkalmatlanságba, az alkalmazkodásból az alkalmazkodásképtelenségbe, az értelemről az értelmetlenségbe, sőt az értelemről a szellemi zavarodottságba. Az út nem veszélytelen. Minden jó értékes, és a személyiség fejlődése a legértékesebb dolgok egyike. Arról van szó, hogy az ember igent mondjon önmagára – önmagát a legkomolyabb feladatként jelölje ki saját maga számára, és hogy állandóan tudatában legyen annak, amit tesz, és annak összes aspektusát folyvást a szeme előtt tartsa –, olyan feladat ez, amely velejéig áthatja az embert.

25 A kínai ember ilyenkor képes egész kultúrája autoritására hivatkozni. Általánosan elismert, hogy az a lehető legjobb dolog, amit tehet, ha rálép a hosszú útra. A nyugati ember azonban minden autoritással szemben áll, intellektuális, morális és vallási értelemben egyaránt, feltéve, hogy valóban ezt az utat akarja járni. Ezért végtelenül egyszerűbb, ha a kínai utat utánozza, és elhagyja a fonák európai; vagy a kevésbé egyszerűt, amikor ismét megkísérli a keresztény egyház visszaújtját az európai középkorhoz, és megint felépíti a falakat, amelyek elválasztották a valódi keresztényeket a kívül lakó szegény pogányoktól és a néprajzi különlegességeknek számító emberektől. Az intellektuális és esztétikai flörtölés az étellel és a sorssal itt heves lefolyású véghez vezet. A magasabb tudathoz vezető lépés kifelé visz bármiféle fedezékből és biztonságból. Az embernek teljesen át kell adnia magát az útnak, mert csak

¹⁹ [I. m., 104 o.]

a saját integritásából tud továbbhaladni, és csak az képes biztosítani számára, hogy a választott út ne váljék abszurd kalanddá.

Fogadjá bár az ember kívülről vagy belülről a sorsát, az út élményei és eseményei ugyanazok maradnak. Ezért nem szükséges beszélnem a számos külső és belső eseményről, amelyek végtelen sokféleségét egyébként sem tudnám kimerítően elmondani. Az alább következő szöveg kommentárjához ez szükségtelen is lenne. Ezzel szemben sok szó esik majd azokról a lelkiállapotokról, amelyek a további fejlődést kísérik. Ezeket a lelkiállapotokat ugyanis a szövegünk *szimbolikus* módon fejezi ki, mégpedig olyan szimbólumokban, amelyeket a praxisomból évek óta jól ismerek.

2. AZ ALAPFOGALMAK

A) TAO

A most tárgyalandó és az ehhez hasonló szövegek²⁰ lefordításának roppant nehézsége abban áll, hogy a kínai szerző mindig a centrumból indul ki, nevezetesen abból, amit mi, európaiak célnak, végeredménynek vagy a legmélyebb és végső tapasztalatnak jelölnénk meg, azaz valami oly mértékben igényes dologból, hogy egy kritikus szellemű nyugat-európai úgy érezné, vagy nevetségesen gőgös, vagy egyszerűen csak badarságokat beszél, ha arra merészkedik, hogy intellektuális diskurzust kezdeményezzen a Kelet legnagyobb szellemeinek legszubtilisabb lelki tapasztalatáról. Szövegünk így kezdődik: „Az Önmagától-Valót hívjuk Taónak.”²¹ És a *Hui Ming Csing* e szavakkal kezdődik: „A tao legfinomabb titka a lényeg és az élet.”

Jellemző a nyugati szellemre, hogy a taóra semmiféle fogalommal nem rendelkezik. A tao jele a kínaiiban a „fej” és a „menés” jeléből van összerakva. WILHELM a taót az „értelem” (Sinn)²² szóval adja vissza. Más fordítások az „út”, a „providence”,²³ sőt, mint a jezsuiták, az „isten” szót használják. Mindez ta-

²⁰ Vö. LIU HUA JANG: *Hui Ming Csing*, 116. o. skk.

²¹ [Az *aranyvirág fakadásának titka*. Kaczvinszky József fordítása. On-line: <http://terebeess.hu/keletkultinfo/kaczvinszky.html>. A letöltés ideje: 2014. május 28. – A szerk.]

²² [Valamint a Weg (út) szóval. Vö. *Das Geheimnis der goldenen Blüte*, 70. o.]

²³ [fr. „gondviselés” – A ford.]

nácstalanságra utal. A „fej” a tudatra is vonatkozhat,²⁴ a „menés”-t az „út”-ra lehet visszavezetni. Az eszme eszerint talán a következő: „tudatos járás” vagy „tudatos út”. Ezzel egybecseng az „ég fénye” kitétel, amely mint az „ég szíve” a „szemek közt lakik”, és a tao szinonimájaként használatos. A lényegét és az életet az ég fénye, az égi világosság tartalmazza, és LIU HUA JANG-nál ezek a tao legfontosabb titkai. Ekkor a fény szimbolikusan ekvivalens a tudattal, és a tudat lényegét a fény analógiáival fejezik ki. A *Hui Ming Csing* a következő verssel indul:

Ha teljessé akarod tenni a gyémántos testet kiáradás nélkül,
 Akkor szorgalmasan kell fűtened a tudat²⁵ és az élet gyökerét,
 Folyton meg kell világítanod a közeli boldog országot
 És mindig ott adni lakást valódi, rejtett Énednek.

29 Ezek a sorok egyfajta alkimista útmutatást tartalmaznak, módszert és utat a „gyémántos test” megteremtéséhez, amely a mi szövegünkben is szerepel. Ehhez a „felfűtés” szükséges, a tudat felfokozása, hogy ezzel „megvilágosodjon” a szellem lényegének lakhelye. De nemcsak a tudatot, hanem a testet is fel kell fokozni. A kettő egyesítése révén keletkezik a „tudatos élet”. A *Hui Ming Csing* szerint a régi bölcsék a tudat és a élet elválasztását felfüggesztették, miközben mindkettőt gondozták. Ezen a módon „olvad ki a Seli (a halhatatlan test)”, és így „válík teljessé a nagy tao”.²⁶

30 Ha úgy fogjuk fel a taót, mint egyfajta módszert vagy tudatos utat az elválasztott dolgok egyesítésére, akkor alighanem közelebb kerülünk a fogalom pszichológiai tartalmához. Mindenesetre a tudat és az élet elválasztásán aligha érthetünk mást, mint amit korábban a tudat elhajlásaként vagy gyökértelenségeként írtam le. Nem kétséges, hogy az ellentétek tudatosításának kérdésekor, az „átfordulás”-kor is a tudattalan élettörvények újraegyesítéséről van szó, és ennek az egyesülésnek a szándéka a tudatos élet megcélzása, kínai módon kifejezve: a tao létrehozása.

²⁴ A fej egyben „az égi fény székhelye”.

²⁵ A lényeg (sing) és a tudat (hui) fogalmat a *Hui Ming Csing* keverten használja. [JUNG kiemélése.]

²⁶ Ld. 117. o.